

ՈՍԿԵ ԴԻՎԱՆ

ՀԵՔԻԱԹԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՈՒՍ

ՊՐԱԿ 4 • 2012-2013

Թագավորը սիրուն աղջկան նստեցնում է նժույգի գավակին, տանում իր դղյակ: Մեծ ու ճոխ Հարսանիք է անում ու որբին դարձնում թագուհի...

Գրիմ եղբայրներ, «Քույր ու եղբայր»

Թագավորի պալատումը մի պառավ կնիկ կար, որ նրա աղաքին քոճուկից էր անում: Հարսանիքից եղբ... աղջկա շորերը հանումա, որ լեղացնի՝ բռնումա, քցումձովը:

«Գառնիկ-աղպեր» (Վաղարշապատ)

Ժամհար, քու ժամը ձենես.
Քու անաչուն Աստվածը սիրես.
Էթաս, թաքավորի տղին ասես.
Դանակ չսրրի, ջուրը չդնի,
Իմ գառնիկ ախպոր վզին չդնի:

«Ախպեր գառներ» (Չափարապատ)

«Հավաքվեցեք, Հավաքվեցեք, ծառաներ,
Եվ ձգեցեք իմ մետաքսյա ուղկաններ»:
Ծառաները վազեցին, ուղկանները ձգեցին և
Վարդուհուն հանեցին...

«Վարդուհին ու Յուլակը»

Թաքառուրի կնիկը պատմում է մարթուն իր գլխին անց կացածը, ու էն էլ թէ էն օխչրնիրը իր աղբրտիքն ին ու Ասծու Հրամանքով էն օխչրնիրը դառնում ին էլի մարթ ու իրանց քվիր Հիդ ապրում ու փառաբանութիւն տալի Ասծուն:

«Օխտն աղբերն ու մէ քուրը» (Թիֆլիս)

Երկու որբեր,
Քուր ու ախպեր,
Կորած գնում էն Հեռու.
Արևը վառ,
Ճամփեն երկար,
Ոչ աղբյուր կա, ոչ առու:
Հովհ. Թումանյան,
«Գառնիկ ախպեր»

Անձրև էկեր էր. տավրու պճեղներու տեղ ջուր էր գոլի:
– Քուրի՛կ, ծարավ մեռա, իդա գմշու պճեղի տեղաց ջուր խմի՛ մի:
– Չէ, ախպեր, մը խնձի, կեղնիս գմշ:
Կերթան, կերթան՝ տղեն գառան պճեղի տեղ ջուր կը տեննա. էլ քրոջ իմաց չի տա, կը գաբի վրեն, կը խմե...
«Գառնիկ ախպոր Հեքիաթ»
(Մուշ-Բուլանըխ)

...կէշի մեյ խատ բաշ գյառ, մաեղեն կենի քյուրոշ խտե կերթա: Քյորն ի, որ կտիսնա, թե ուր ախպեր էլավ գյառ, կկզվի գյետին, տաստեմ խոտ կքյաշի կպոնի ծեռ, մեյ տեխեն կուլա, մեյ տեխեն խոտ կուտա ախպոր պերան, կերթա:
«Երեմեա թակավոր»
(Վասպուրական)

Հանդեսը հրատարակում է Հովհ. Թումանյանի թանգարանի
հեքիաթագիտության բաժինը և *Fabula armeniaca* ծրագիրը՝
համագործակցությամբ Երևանի պետական համալսարանի:

Նյութերը տպագրվում են Հովհ. Թումանյանի թանգարանի
և Երևանի պետական համալսարանի գիտական
խորհուրդների երաշխավորությամբ:

~~Նախագծի~~ հեղինակ և գլխավոր խմբագիր՝
~~Խմբագրական~~ խորհուրդ՝

Ալվարդ Զիվանյան
Նարինե Թուխիկյան
Կարին Բեկ
Ելենա Կարաբեգովա
Նելլի Խաչատրյան
Նինա Հայրապետյան
Գոհար Մելիքյան
Սոնա Սեֆերյան
Անահիտ Վարդանյան
Նվարդ Վարդանյան
Սարգիս Հարությունյան

Գիտական խորհրդատու՝

Շապիկին՝

Վարդգես Սուրենյանց «Գառնիկ ախպեր», 1906

Editor:

Editorial board:

Alvard Jivanyan
Narine Toukhikian
Karine Bec
Elena Karabegova
Nelli Khachaturian
Nina Hayrapetian
Gohar Melikian
Sona Seferian
Anahit Vardanian
Nvard Vardanian
Sargis Harutyunian

Research consultant:

Cover illustration:

Vardges Surenyants "Brother Lamb", 1906

ISSN 1829-1988

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Թամար Հայրապետյան

ՆՎԻՐԱԳՈՐԾՄԱՆ ԾԵՍԸ ՀԵՔԻԱԹԱՅԻՆ ԱՆՏԱՌՈՒՄ
(ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՐԱՇԱՊԱՏՈՒՄ ՀԵՔԻԱԹՅԵՐԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ)..... 7

Անի Եղիազարյան

«ԼԵԶՈՒՆ ԿՏՐԱԾ ԾԻՏԻԿԸ» ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹԻ
ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ..... 14

Елена Карабегова

МОТИВЫ ОПТИКИ И СТЕКЛА В СКАЗКАХ Э.Т. А. ГОФМАНА
И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПЕРЕВОДА НА РУССКИЙ ЯЗЫК..... 20

Անահիտ Վարդանյան

ՀՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՅԵՐԸ..... 29

Нелли Хачатурян

АРМЯНСКАЯ НАРОДНАЯ СКАЗКА ГЛАЗАМИ
ИНОКУЛЬТУРНОГО ЧИТАТЕЛЯ..... 35

Նվարդ Ի. Վարդանյան

ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ԳՈՏՈՒ ՍԻՄՎՈԼԻԿԱՆ ՀՐԱՇԱՊԱՏՈՒՄ ՀԵՔԻԱԹՈՒՄ..... 46

Թամար Հայրապետյան

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՅԵՐԻ ԱՂԱՅԱՆԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ..... 54

Гоар Меликян

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СЮЖЕТНО-МОТИВНЫХ ВАРИАНТОВ
СКАЗКИ «ЗОЛУШКА»..... 62

Ալվարդ Զրիվանյան

ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹԸ ՈՐՊԵՍ ՏԵՔՍՏ..... 76

Եվա Զարարյան

ԵՂՆԻԿ ԱՂԶԿԱ ՍՈՏԻՎԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՅԵՐՈՒՄ..... 81

Гаяне Карапетян

ОБРАЗ ЛЕСА В ПРОИЗВЕДЕНИИ КЛАЙВА СТЕЙПЛЗА ЛЬЮИСА
«ХРОНИКИ НАРНИИ»..... 90

Աննա Հակոբյան

ԱՆՏՈՒԱՆ ԴԸ ՍԵՆՏ-ԷՔԶՅՈՒՊԵՐԻԻ «ՓՈՔՐԻԿ ԻՇԽԱՆԸ» ՎԻՊԱԿԻ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ԸՍՏ ՕԲՅԵԿՏԻՎ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԻ..... 97

Սոնա Սեֆերյան

ԵՐԵՔ ՀԵՔԻԱԹ - ԵՐԵՔ ԽՆՁՈՐ..... 109

իշխանությունն իրեն հանձնելու իրավունք, որպեսզի բացահայտի եղբայրներից հանիրավի պատուհասվելու, իր հարսնացուի թաթմանն ու կոշիկն իբրև օտար աշխարհից բերված իրեղեն ապացույց ներկայացնելու մանրամասները:

Եվ մինչև հերոսն ամբողջությամբ ապաքինված չի ներկայանում հանրությանը, բլբուլը չի երգում, և այգին չի կանաչում: Բանահյուսական մշակույթում տեսողության կորուստը ընկալվում է իբրև մարդու միկրոտիեզերքի հավասարակշռության խախտում: Եվ քանի դեռ մարդը չի առողջանում, չի վերստանում իր նախնական տեսողությունն ու առավել կայունացած կարգավիճակը, այգին նույնպես, իբրև բնության մի մասնիկ, չի կանաչում, բերք ու բարիք չի տալիս, և չի երգում նաև ոչ պակաս բնության մասնիկը համարվող հավքը՝ Հազարան բլբուլը:

Հովհ. Թումանյանը առանձնահատուկ վերաբերմունք է ունեցել «Հազարան բլբուլի» նկատմամբ: «Հազարան բլբուլը» Թումանյանի վաղ սկսած և չավարտած ամենախոշոր երկերից մեկն է: Թումանյանն իր ձեռքի տակ ունեցել է բազմաթիվ տարբերակներ (մոտ 60):

Հետաքրքիր է նկատել, որ չափածո մշակումների մեջ Հովհ. Թումանյանը նույնպես խիստ կարևորել է մշակութային հերոսի գործունեությունը.

— Ո՛վ հավիտյան **կույր**, մոլորված ու **միշտ խաբված** դուք մարդիկ

Հեշտ է թվում **միշտ ցանկալին** ու սիրածը միշտ մոտիկ

Հեշտ է միայն ցընորքի մեջ, մոտիկ՝ սրբտին **տենչալի**,

Բայց չի կարող ոտքը հասնել, ուր որ սիրտն է **ման գալիս** (Թումանյան 1940, 423) (ընդգծումները Հովհ. Թումանյանինն են):

Ինչպես դիպաշարի ժողովրդական տարբերակներում, այնպես էլ Հովհ. Թումանյանի մշակման մեջ ծերուկը հանդուգն հերոսին հորդորում է ապրել հանգիստ ու անխոռվ՝ «նման խելոք շատերին», սակայն վերջինս առաքելություն ունի ոչ միայն Հազարան բլբուլը ձեռք բերելու, այլև աշխարհը կատարյալ դարձնելու, մարդուն վերադարձնելու կորցրած «պատկերն իր վերին» (Թումանյան 1940, 423): «Հազարան բլբուլ կամ Ալո-Դինոյի նաղլը» (ՀԺՀ, հ. I 1959, 27-48) հեքիաթում բլբուլը բերող տղան կնոջն ասում է. «Ա՛ կնիկ, վե կաց, էթանք մեր հայրենիքը: Մեր թաքավորությունը խանգարված ա, սաբաբ՝ էս դուշը» (ՀԺՀ I 1959, 36):

Հովհ. Թումանյանի կարծիքով այգին չորացել է ոչ միայն բլբուլի պակասից, այլև երբեմնի «քնքույշ ու բանական մարդու» կրած որակական փոփոխությունից: Հեքիաթի որոշ տարբերակներում այգին չորանում է ծերունու անեծքով, քանի որ ժլատ թագավորը (տարբերակներում՝ այգեպանը) բերք ու բարիքով լի իր այգուց հրաժարվում է միրգ տալ աղքատ ծերունուն (ՀԺՀ I 1959, 27-48; V 1966 83-99): Թումանյանի մշակման մեջ այս մոտիվը խորանում է: Թագավորական այգու պահապանները մերժում են աղքատ կնոջ խնդրանքը, ով թագավորի Անթառամ այգուց խաղող է խնդրում իր հիվանդ երեխայի համար: Լուսադեմին երեխան մահանում է, և հուսահատ կնոջ անեծքը տարածվում է ոչ միայն բերքառատ այգու, այլև անհոգի ու չար մարդկանց վրա: Թագավորական այգու ծառերը փուշ ու տատասկ են դառնում, իսկ պահապան մարդիկ՝ գազաններ ու մոմռալով ընկնում են մացառուտները (Թումանյան 1949, 398-399): «Ինչ արին-չարին՝ հնար չեղավ, գազանը նորից մարդ դարձնելու: Վերջը հայտնվեց, որ հնարը միայն երգը-երածժողությունն է» (Թումանյան 1940, 414): Եվ մինչև մարդկանց չարացած սրտերը չմեղմանան, գազանի կերպափոխված մարդը դարձվորությամբ չվերադառնա իր բանական վիճակին, Հազարան բլբուլը չի երգի, և չար փուշի վերածված երբեմնի եղենական այգին չի կանաչի:

Հենց այդ նպատակով էլ ճամփա է ելնում հեքիաթի մշակութաստեղծ հերոսը, ով պոեզիան ու երաժշտությունը խորհրդանշող՝ խոսող ու երգող Հազարան բլբուլը ձեռք բերելու համար հաղթահարում է խոր ու մթին անտառներ, անդնդախոր ձորեր ու լեռներ, անտակ-անհատակ ծովեր: Անտառի մթությունն ու ծովի անհունությունը՝ իբրև անգիտակցականի առավել հաճախ հանդիպող խորհրդանիշներ, իրենց խորքերում թաքցնում են վտանգը: Մեզ հետաքրքրող հեքիաթների մեծ մասում թագավորի փոքր տղան, ով նախընտրում է վտանգավոր ճամփան, ծուռ է, մի քիչ խելքից պակաս, որովհետև «խոհենը փախչում է վտանգից, բայց դրա հետ միասին զրկվում է այն բարիքից, ինչը հնարավոր չէ ձեռք բերել առանց խիզախության ու ռիսկի» (Կ. Юнг 1991, 109–110):

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

- Ազգագրական հանդես* (1902), IX, Թիֆլիս, տպ. Կ. Մարտիրոսեանցի:
 Աղայան Ղ. (1962), *Երկերի ժողովածու*, հ. երկրորդ, Երևան, «Հայպետհրատ»:
 Զաքարյան Ե., *Հիվանդության և բուժման ատասպելոյթը հայկական հեքիաթներում*, թեկն. ատենախոսություն, Երևան, 2011թ., էջ 155–156: Պաշտպանվել է ՀՀ ԳԱԱ գրականության ինստիտուտում:
 Թումանյան Հ. (1940), *Երկերի ժողովածու*, հ. երկրորդ, Երևան, «Արմֆանի» հրատ.:
 Թումանյան Հ. (1949), *Երկերի ժողովածու*, հ. երրորդ, Երևան, «Հայպետհրատ»:
Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն (այսուհետ՝ ՀԱԲ), (1983) հ.15, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 ՀԱԲ (1999), հ.19, Երևան, ՀՀ ԳԱ «Գիտություն» հրատ.:
 ՀԱԲ (2000), հ. 21, Երևան, ՀՀ ԳԱ «Գիտություն» հրատ.:
 Հայ ժողովրդական հեքիաթներ (այսուհետ՝ ՀԺՀ), (1959), հ. I, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1959), հ. II, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1962), հ. III, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1963), հ. IV, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1966), հ. V, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1979), հ. VII, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1977), հ. VIII, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1968), հ. IX, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1967), հ. X, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1984), հ. XII, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1985), հ. XIII, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 ՀԺՀ (1998), հ. XV, Երևան, «Ամրոց» հրատ.:
 Սրվանձադանց Գ. (1978), *Երկեր*, հ. 1, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
 Мелетинский Е. (1988), *Культурный герой // Мифы народов мира*, т. 2, Москва, с. 25–28, «Сов. Энциклопедия».
 Пропп В. (1946), *Исторические корни волшебной сказки*, Ленинград: изд-во Ленинградского государственного ордена Ленина университета.
 Элиаде М. (1998), *Миф о вечном возвращении*, Архетипы и повторяемость, Санкт-Петербург: изд-во «Алетейя».
 Юнг К. (1991), *Архетип и символ*, Москва: изд-во «Ренессанс».

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐԻ ԱՂԱՅԱՆԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

Ղազարոս Աղայանի մշակած հեքիաթները, ընդհանրություններ դրսևորելով Աարնե-Թոմփսոն-Ութերի «Ժողովրդական հեքիաթների տիպերի» նշացանկի համապատասխան հեքիաթախմբերի հետ, միաժամանակ կարևորում են տարբերակների ազգամշակութային առանձնահատկությունները՝ շեշտելով դրանք մշակող հեղինակի գաղափարական առաջնահերթությունները՝ սոցիալական վշտի, խավարի ու տգիտության կանխումը, աշխատանքի ու խաղաղության, ազգային հայրենիքի կերտումը՝ պայմանավորված ոչ միայն գրողի աշխարհայացքով, այլև ժամանակի հասարակական հանգամանքներով:

Ղ. Աղայանի բազմաժանր ստեղծագործության մեջ հեքիաթի գրական տեսակն սկսվում է «Անահիտով»: Այն գրվել է Շուշում, 1881 թվականի սկզբին և նույն թվականին լույս է տեսել առանձին գրքով:

1912 թ. «Հորիզոնի» սեպտեմբերի 20-ի համարում Հովհ. Թումանյանը թե՛ իր հանգուցյալ ընկերոջ և թե՛ գրականության պատմության առաջ իր պարտքն է համարում անհամաձայնություն հայտնել պ. Լևոն Մանվելյանի «Ռուսահայ գրականության պատմություն» (Մանվելյան 1911, 36-38) գրքում հայտնած կարծիքի հետ թե՛ Ղ. Աղայանը իր «Անահիտի» սյուժետը վերցրել է Թադիադյանի «Վեպ Վարսենկան» գրվածքից. «Աղայանի «Անահիտի» և Թադիադյանի «Վարսենիկի» մեջ չկա էն նմանությունը, - գրում է Թումանյանը, - ինչ որ կա հայ ժողովրդական հեքիաթի և Աղայանի գործի մեջ, որ նույնն է ամենայն հարագատությամբ» (ՂԱԺՀ 1967, 224):

Թումանյանը խորապես համոզված էր, որ «Անահիտի» աղբյուրը ժողովրդական հեքիաթներն են՝ «Փեշակը ոսկի ա», «Նախորդի աղջիկը»: Նրա կարծիքով՝ արհեստի ու աշխատանքի հրաշագործ ուժը պատկերող հեքիաթներ «ունեն բոլոր ժողովուրդները՝ ըստ էության նույնը, մանրամասնությունների մեջ իրենց առանձնահատուկ երանգով ու կյանքով» (Նույն տեղում, 225, 504): Թումանյանը վկայում է, որ ժողովրդական այս հեքիաթի մի տարբերակը, որ տպագրվել է Տ. Նավասարդյանի հրատարակած ժողովածուում (5-րդ գիրք, 1889թ.)՝ «Էն էլ Լոռու վարիանտը՝ Աղայանը գիտեր մանկուց» և ապա՝ հիշատակում է նույն հեքիաթի վրացական տարբերակը՝ «Թագավորնու արհեստավորը» վերնագրով՝ տպագրված «Աղբյուրում» (1883թ., № 1, էջ 24-28): Նա նշում է նաև հայկական հեքիաթի՝ ռուսերեն լեզվով գրի առած մի տարբերակ, որը ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ Աղայանի «Անահիտի» թարգմանությունը (СМОНІК 1900, 33-45): Թումանյանը հիշեցնում է նաև Աղայանի «Անահիտի» հենց առաջին հրատարակության անվանաթերթի բնաբանը՝ մեջբերված Խորենացու «Հայոց պատմությունից». «Պատմեցից ձեզ... գրոյցս անգիրս յաւանդութենէ ի մեզ հասեալ, զոր և բազումք ի գեղջկաց գրուցեն մինչեւ ցայժմ» (ՂԱԺՀ 1967, 225-226; Աղայան 1962, 570):

Ղ. Աղայանի մշակած «Անահիտի» դիպաշարը իսկապես իր արտահայտությունն է գտել միջազգային հեքիաթագիտության մեջ ընդունված ու կիրառվող Աարնե-Թոնիսն-Ութերի նշացանկի AT 888A* թվահամարին համապատասխանող հայկական հեքիաթներում, որոնք տարածված են եղել պատմական Հայաստանի մի շարք գավառներում՝ Արցախում, Գուգարք-Լոռում, Տուրուբերան-Մուշում, Մոկսում, Մեղրիում (ՀԺՀ VI 1973, 157-158; VII 1979, 54-56; VIII 1977, 57-59; XIII 1985, 254-265, XVII 2012; ԲԱ, Տեր-Մինասյանի անձնական գրառում) և հայ բանահյուսության մեջ խմբված են «Գորգագործը կամ փեշակը ոսկի է» ընդհանուր խորագրի տակ: Մեր ձեռքի տակ եղած վեց տարբերակների համառոտ դիպաշարը (այուժեն) հետևյալն է.

Թագավորի տղան ծայտված շրջագայելիս աղբյուրի մոտ մի աղջիկ է հավանում և հիանում նրա խելքով: Խնամախոսներ է ուղարկում աղջկա տուն, իսկ վերջինս պայման է դնում. մինչև տղան մի արհեստ չսովորի, ինքը չի ամուսնանա նրա հետ: Թագավորի տղան գորգագործություն (տարբերակներում՝ թաղիքագործություն, ջուլիակություն, կարպետագործություն) է սովորում, ամուսնանում աղջկա հետ: Հոր մահից հետո թագավոր դարձած տղան քաղաքում ծայտված շրջելիս նրան առնանգում են ավագակները, պահում մի նկուղում և պարտադրում իր իմացած արհեստով աշխատել: Թագավորը գործում է մի գորգ (թաղիք, շալ, կարպետ), որի վրա ծածկագրով հայտնում է իր տեղը և ասում, որ այդ գորգը կարող է գնահատել և գնել միայն թագուհին: Թագուհին կարդում է գորգի (թաղիք, շալ, կարպետ) գրությունը, գորքով օգնության հասնում և ազատում ամուսնուն ու բոլոր բանտարկյալներին:

Մեզ հետաքրքրող ժողովրդական հեքիաթախմբի տարբերակներից ամենածավալունը գրաված է Տուրուբերան-Մուշից՝ վեց էջ: Աղայանի մշակած «Անահիտը» 22 էջանոց ստեղծագործություն է, որտեղ Անահիտը հայ կնոջ խորհրդանիշից վերածվում է գործոնի: Հեքիաթը հարստացել է կենդանի ու գրավիչ երկխոսություններով, հեղինակի գաղափարական-ստեղծագործական մտահղացումներով. «Ոչ ոք չգիտեր թագավորի որդու մասին, բայց նա իբրև մի աներևույթ գործություն ամեն տեղ ամեն բան տեսնում էր և հոգացողություն անում» (Աղայան 1962, 120):

«Անահիտի» ժողովրդական տարբերակներից պետք է համարել նաև «Միամիտ գեղցու խելք աղջիկը» (ՀԺՀ VIII 1977, 586-591) հեքիաթը, որտեղ «գյուղացու շոր մտած» իշխանագն իր ընկերոջ հետ շրջագայելիս սիրահարվում է գյուղացու խելք աղջկան: Թեև հեքիաթի դիպաշարից բացակայում է աղջկա առաջադրած արհեստ սովորելու պահանջը՝ իբրև ամուսնական նախապայման, սակայն միամիտ գյուղացու աղջիկը փայլում է իր խելքով, շնորհքով, բանաձևային հարցադրումներին խելք պատասխանելու հնարամտությամբ և իր արժանիքների շնորհիվ ամուսնանում է իշխանագնի հետ: Հետաքրքիր է նկատել, որ հեքիաթախմբի բոլոր տարբերակներում հասարակ աղջիկն անթերի գեղեցկություն ունի և միայն քննվող տարբերակում թեև աղջիկը և՛ շատ գեղեցիկ է և՛ շատ իմաստուն, բայց տղաները չեն հասկանում «էն ընչիցն ա, շատ ամաչելուցն ա, թե մորուց ա, աչքերի մինը վախտ-վախտ շլություն ա շանց տալի» (Նույն տեղում, էջ 590): Տղաներից մեկը մյուսին խորհրդավոր ասում է. «Օթախը շատ լավն ա, ամեն բան կարգին, սարգին՝ թե ներսից, թե դրսից, ամնա ափսոս, որ օջախի բլխուրակը մի քիչ, մի այնոյին ծուն ա»:

Աղջիկը գլխի ա ընկնում, որ խոսքն իրան վրա ա, ձեռաց ետ ա դառնում ու քաղաքավարի ասում.- Մեր պատվական ղոնախնի, դուք բխուրակի ծնությունը միք մտիկ անիլ, այլ ընդուր թամաշ արեք, թե ծուխը ոնց ա թարազ (կանոնավոր) դուս

տանում...» (Նույն տեղում, 591): Սա ժողովրդական հեքիաթի եզակի տարբերակ է, որտեղ հասարակ աղջկա խելքը, իմաստնությունն ու հնայքը այնքան մեծ է, որ ֆիզիկական անկատարությունն անգամ չի խանգարում իշխանագնին նրան իր կողքին տեսնել՝ իբրև սիրած կին, գործընկեր ու խորհրդատու:

«Օձամանուկ և Արևահատ» հեքիաթը՝ պատմված Գյուլնազ տատի անունից, Ղ. Աղայանն առաջին անգամ տպագրել է «Աղբյուրի» անդրանիկ համարում (1883թ. № 1, էջ 9–23): Դրան անմիջապես հաջորդում էր «Արևամանուկ» հեքիաթը («Մասն առաջինը», էջ 159–174 և «Մասն երկրորդը», էջ 189–194): Հայ ժողովրդական բանահյուսության մեջ այս երկու հեքիաթների փոփոխակները խմբված են «Ցերեկը մահացող ամուսինն» ընդհանուր խորագրի տակ և ունեն յոթ տարբերակ, որոնք շեղվելով Աարնե–Թոմփսոն–Ութերի նշագանկից՝ ՀԺՀ 446 թվահամարի հեքիաթախմբով դրսևորում են ազգամշակութային առանձնահատկություններ: Այս երկու «Օձամանուկ և Արևահատ» (Աղայան 1977, 163–174), «Արևամանուկ» (Նույն տեղում, 175–201) հեքիաթների մշակումներում էլ նախամուսնական նվիրագործման ծեսերի հետ կապված ծիսաառասպելական տարրերը դուրս են մնացել (գործիհնակ՝ բարկացած օձի պոչահարվածով՝ որք աղջկա մեկ կամ մի քանի ատամների թափելն ու դրանց փոխարեն մարգարիտ, սաղափ, ոսկի կամ արծաթ տեղադրելը) և ընդհակառակը հեքիաթների դիպաշարերը համալրվել են հայրենագիտական տեղեկություններով: «Արևամանուկի» մեջ հեքիաթային ոճով պատմվում է վաղ ցեղային միությունների ու նախնական պետական կազմավորումների ժամանակներից սերող դյուցազունների և հայերի անվանատու նախնի Հայկ Նահապետի՝ Տիտանյան Բելի դեմ մղած ազատագրական մարտումների ու Հայքի հիմնադրման մասին: Ամբարտավան Բելը մանգաղաթև թռչնիկներ է անվանում Հայկի ցեղակիցներին, ովքեր իբր վնասում են ցորենի հասկերը: «– Մանգաղաթև թռչունները եթե չլինեին, – պատասխանում է Հայկը, – մորելները իսպառ կփչացնեին մեր արտերը» (Նույն տեղում, 201):

«Մանկական աշխարհայացք կամ լուս ու մութ աշխարհները» (Նույն տեղում, 252–263) հեքիաթն Աղայանը տպագրել է «Աղբյուրի» 1887 թ. մայիս–հունիսյան միացյալ համարում (էջ 5–6, 205–220): Հայոց մեջ լայն տարածում գտած հնդեվրոպական հիմնական առասպելի (իմա՝ վիշապամարտի) հիմքի վրա հյուսված ATU 301 թվահամարին համապատասխանող հրաշապատում հեքիաթների մշակման արդյունքում Ղ. Աղայանը պատումը վերածել է բարելոնյան աշտարակաշինության, հնագույն ժամանակներում երկնքի և երկրի մոտիկության մասին հանրամատչելի գրույցի:

Ղ. Աղայանի «Եղեգնուհին» (Նույն տեղում, 317–325) առաջին անգամ տպագրվել է «Աղբյուրի» 1890թ. հունվարյան համարում (№ 1, էջ 10–20): Ինչպես երևում է հեքիաթի վերջում դրված հեղինակային ծանոթագրությունից, Աղայանը «Եղեգնուհին» գրելիս օգտվել է ոչ թե գրավոր, այլ բանավոր աղբյուրներից՝ նույն հեքիաթի ժողովրդական պատումներն անձամբ լսելով հայ ու վրացի բանասացներից: Ղ. Աղայանի «Եղեգնուհու» մեջ ժողովրդական հեքիաթներին բնորոշ՝ կուժը կամ գավաթը ջարդելու մոտիվը բացակայում է, իսկ հերոսուհին էլ ծնվում է ոչ թե ձվից, նոյն կամ ձմերուկից, այլ գետափին աճած եղեգնից: Երկու դեպքում էլ հեքիաթի աղջիկը հողեղենն չէ: Ծերունու խորհրդով թագավորը չբանեցրած դանակով եղեգն է կտրում և ձգում ջուրը, և այն իսկույն դառնում է իր որդու հավանած հարսնացուն: Եղեգնուհու անիրական գեղեցկությունը («հոր ու մոր ծնունդ չէ») (Աղայան 1977, 317) համադրվում է Վան–Վասպուրականից գրառված «Մարգարիտ շար» (ՀԺՀ XIV 1999, 507–512) և Գրիմների «Ձյունանուշը» (Գրիմ եղբայրներ 1981, 213–221)

հեքիաթների սկզբնամասերի հետ: «Մարգարիտ շարուն» արքայազն իր ոչ հողեղեն հարսնացուին նկարագրելու նպատակով «մեկ օր սև խավ մը կրոնի ուր ձեռնով կտանի վեր ձան կնորթի. կասի ուր չորս կողմի մարդերաց.– Քյանձ էսա խավու արյուն կարմիր, քյանձ էսա ձյուն սիվտակ, ծամերն էլ քյանձ իմ խանչալի կոթն սև քյաթայի պես աղջիկ որ կնդա կառնեն, թե չէ՝ ոչ կպսակվեն և ոչ էլ աշխարհ կմտնեն» (ՀԺՀ XIV 1999, 507): Արքայազնն իր որոնած անհրականին գտնում է ձմերուկի մեջ (Նույն տեղում): Գրիմ եղբայրների «Ձյունանուշում» անզավակ թագուհին պատուհանի առաջ նստած կար անելիս հանկարծ ասեղով ծակում է մատն ու ձյան վրա ընկած երեք կաթիլ արյունն այնքան գեղեցիկ է լինում, որ թագուհին ակամա մտածում է. «Ա՛խ, երանի մի երեխա ունենայի՝ ձյան պես ճերմակ մաշկով, արյան պես կարմիր թշկներով ու շրջանակի պես սև մազերով» (Գրիմ եղբայրներ 1981, 213): Անհրական գեղեցկության նույն պատկերացումն առկա է նաև Հենրի Գլեսիի իռլանդական հեքիաթների ժողովածուում տեղ գտած «Իռլանդիայի թագավորի որդին» հեքիաթում (ATU 513A, 507A), որտեղ սև հավին փոխարինում է ագռավը (Glassie 1987, 39): Նույնը արտացոլված է նաև իռլանդացի Շեմուս Մակ Մանուսի *The Snow, the Crow and the Blood* («Ձյունը, ագռավը և արյունը») հեքիաթում (Mac Manus 1900, 153):

«Արեգնագան կամ կախարդական աշխարհ» հեքիաթն Աղայանը գրել է 1886 թվականի վերջերին և տպագրել է «Աղբյուրի» 1887 թվականի սկզբի երեք ամիսների համարներում (հունվար, № 1, էջ 4–23, փետրվար, № 2, էջ 69–84, մարտ, № 3, էջ 117–134)՝ «Հայկական հին գրույցներից առած մի վեպիկ» բացատրական ենթավերնագրով: Հենց նույն թվականին հեքիաթը լույս է տեսել նաև առանձին գրքույկով՝ «Աղբյուրում» նրա տպագրության ավարտվելուց անմիջապես հետո:

Այս հեքիաթի ութ փոփոխակները գրի են առնվել Հայաստանի տարբեր ազգագրական շրջաններից՝ Այրարատ (2), Վան–Վասպուրական (1), Բասեն (1), Գանձակ–Տավուշ (1), Գուգարք–Լոռի (1), Ալաշկերտ (1), Նոր–Բայազետ (1) և ունեն հետևյալ վերնագրերը՝ «Տղա դարձող ախչիկը» (ՀԺՀ I 1959, 192–196), «Լալազար» (ՀԺՀ III 1962, 210–218), «Հյումնեի խսրախ» (ՀԺՀ IV 1963, 220–226), «Տղա դարձող աղջիկը» (ՀԺՀ VI 1973, 673–677), «Տղա դարձող ախչիկա հեքիաթը» (ՀԺՀ VIII 1977, 68–72), «Արմեն իշխանի հեքիաթը» (ՀԺՀ IX 1968, 86–91), «Արեքյ ինան Խալ ծին» (ՀԺՀ XV 1998, 31–37), «Լալազար» (ԱՀ XIX 1910, 144–150):

Այս դիպաշարը հայտնի է նաև այլ ժողովուրդների բանահյուսությունից և հեքիաթների միջազգային վերոհիշյալ նշացանկում համապատասխանելով 514 թվահամարին՝ դրսևորում է հեքիաթախմբում պատմվող դեպքերի ու իրադարձությունների հետևյալ ընթացքը:

Հայրն իր երեք աղջիկների քաջությունը փորձելու նպատակով ծպտված մենամարտում է նրանց հետ, որսի է ուղարկում: Միայն կրտսեր աղջիկն է կարողանում հաղթահարել փորձությունը: Նա տղայի հագուստ է հագնում և հեռանում տնից: Ճանապարհին փրկում է (գտնում է) թագավորի որդուն և փոխարենը թագավորից ստանում Լալազար ձին: Այս ձիով թռչում է հորի վրայով, և թագավորն իր աղջկան կնության է տալիս նրան: Ամուսնությունից հետո պարզվում է, որ փեսան աղջիկ է: Թագավորը, հերոսուհուն կորստի մատնելու նպատակով, ուղարկում է անմահական ջուր (հրեղեն ձի, Զմրութ դշի թևեր, դևերի յոթ տարվա խարջը, թագավորի պապի տերոդորմյան, չամ–չրաղը) բերելու: Աղջիկը կատարում է առաջադրանքը, դևի մոր անեծքով (ուտելով Զմրութ դշի պլորը, անցնելով ձորը, խմելով անմահական ջուրը) տղա է դառնում, վերադառնում, ամուսնանում թագավորի աղջկա հետ:

Ժողովրդական հեքիաթի տարբերակներում Արեգն աղջիկ է, ինչպես և իր երեք քույրերը: Աղայանի մշակման մեջ նա ինքն անգամ չգիտի՝ աղջիկ է, թե տղա: Բարի ոգիները նրա աղջիկ կամ տղա լինելը թաքցրել են հողեղեններից և երբ նա իր նպաստը կրեթի հանրության բարօրության գործին, այն ժամանակ էլ նրա սեռը որոշակի կդառնա:

Արեգը կենդանացնում է քարացած քաղաքն ու մարդկանց: Աղայանի մշակման մեջ Արեգի հեռանալուց հետո երախտապարտ մարդիկ քաղաքի կենտրոնում կանգնեցնում են նրա ոսկեծույլ արձանը՝ Բազիկին հեծած (հմմտ. ժողովրդական պատկերացումներում կենցաղավարող ոսկե գլխով, հրեղեն մագերով, հրեղեն հագուստով Արև-պատանու հետ) (Սրվանձոյանց 1978, 77)¹:

Աղայանի հեքիաթում Արեգը չարին հաղթող, կենսատու, արդարադատ հրեշտակ է: Նրա ոսկե արձանը աղերսներ ունի և հնդիկ ժողովրդի որոնած «Ոսկի քաղաքի» և՛ Ավ. Բասիակյանի «Ոսկի քաղաքի» հետ, որտեղ ժողովրդավարություն է հաստատել «աստծու ճանապարհով» երկիրը կառավարող արքայազնը և որի ճանապահը, ցավոք, մարդիկ կորցրել են: Հետաքրքիր է նկատել, որ «Ոսկի քաղաքը» գրավել է նաև Թումանյանին, որի թարգմանության² վերնագրի տակ վերջինս գրել է՝ «հնդկական հեքիաթ»: Սակայն Թումանյանի «Ոսկի քաղաքում» պաշտպանվում է «ամեն մարդու» երջանիկ լինելու իրավունքը, և այդ քաղաքն էլ կառուցվել է նրանցից յուրաքանչյուրի ստեղծագործ աշխատանքի շնորհիվ:

Արեգի և Նունուֆարի հարսանիքին մասնակցող բարի ոգիները երկնային ծիածան են կապում, ինչն էլ վկայում է ծիածանի տակով անցնելիս հայոց մեջ տարածված սեռափոխության հավատալիքի մասին, մի բան, որն իր արտահայտությունը չի գտել ժողովրդական հեքիաթախմբի ութ փոփոխակներում, բայց առկա է Աղայանի մշակման և հայկական ավանդությունների մեջ (Աղայան 1962, 246-247, Լալայան 2004, 205):

Ուսումնասիրելով Ղ. Աղայանի մշակած ժողովրդական հեքիաթները՝ հանգում ենք հեղինակի կիրառած մոտեցումների հետևյալ առանձնահատկություններին.

1. Հեքիաթների անորոշ ժամանակն ու գործողության կատարման տեղայնությունը Աղայանի մշակումներում հիմնականում որոշարկված է: Եթե «Ասլան-Բալա» հեքիաթի Անտես-Աննանն ապրում է Յոթը-Լեռան քամակին, Սև-Բերդումը, իսկ «Արեգնազան կամ կախարդական աշխարհ» հեքիաթում գործողությունները սկսվում են առասպելական նախաժամանակից, «երբ աշխարհքս լիքն էր հրաշքներով և երբ բարի ու չար ոգիները անընդհատ պատերազմ էին մղում իրար դեմ» (Աղայան 1962, 208), ապա հեքիաթի շարունակության մեջ Արման անունով ծերունի իշխանն իր աղջիկների հետ ապրում էր ավելի հստակ տեղանքում՝ Մասիսի ստորոտում և կարծես թե նախորդից տարբերվող ավելի սովորական ժամանակներում, իսկ «Անահիտ» հեքիաթում դեպքերը ծավալվում են Աղվանից

1 Հանրային կյանքի ներդաշնակության, սոցիալական չարիքի հաղթահարման ձգտումներն առկա են նաև Թումաս Մորի «Ուտոպիայում» և Կամպանելլայի «Արևի քաղաքում»- Թ. Հ.:

2 Երևի ճիշտ կլինի ասել փոխադրություն, քանի որ Թումանյանի անձնական գրադարանում պահվող Ա. Նեելովայի կազմած «Сто сказок разных стран и народов» խորագիրը կրող ժողովածուում տեղ գտած Յու. Դունգերնի և Հովհ. Թումանյանի թարգմանությունների մանրակրկիտ համեմատությունը ցույց է տալիս, որ Թումանյանի «Ոսկի քաղաքը» հնդկական հեքիաթի սուկ ռուսերենից կատարած թարգմանությունը չէ, այլ հնդկական հեքիաթում առկա գաղափարի միջոցով՝ աշխատանքի և մարդու երջանկության խնդրի թումանյանական մեկնաբանությունը՝ հավելված Թումանյանի կողմից գրված բանաստեղծական հատվածները, որ հեքիաթին հաղորդում են արևելյան երգախառն պատումի երանգ:

թագավորանիստ քաղաք Պարտավում (Բարդա), որը գտնվում է այժմյան Գանձակի և Շուշվա մեջտեղը՝ Թարթառ գետի վրա:

2. Ի հակակշիռ սոցիալական ծագմամբ, դիպվածով, արտաքինով կամ այլ գործառույթներով պայմանավորված ընդհանրական անունների՝ Աղայանի մշակումներում հերոսները գրեթե անխտիր անվանադրված են՝ Վաչե թագավոր, Աշխեն թագուհի, արքայազն Վաչագան, ծառա Վաղինակ, իշխան Արման, Թաթուխ, Արսեն, Վուրգ, Զանազան, Զարմանազան, Արեգնազան, Նունուֆար, Անդաս թագավոր, Գուրգեն և այլն, որոնք բոլորն էլ լիարյուն գեղարվեստական կերպարներ են և փութաջանորեն առաջ են տանում հեղինակի մտահղացման ժողովրդավարական միտումներն ու գաղափարական ռացիոնալիզմը:

3. Աղայանի առաջադրած բարոյագաղափարական նպատակադրումներն ու սոցիալական բարօրության ձգտումները, պահպանելով հեքիաթի ժանրային առանձնահատկությունները, պատումին հավելում են վիպական հետաքրքրաշարժ մանրամասներ:

4. Ղ. Աղայանի մշակած հեքիաթների գաղափարական հիմքը կառուցված է բանահյուսական-ազգագրական մշակույթի խոր իմացության վրա և ունի ժողովրդագիտական մեծ արժեք: Իր սիրած հերոսների՝ Վաչագանի, Անահիտի, Արեգի, Ասլան-Բալայի միջոցով Աղայանը մերժում է անտարբերությունը, մտքի, կամքի տկարությունը: Նրա մշակումներում թագավորի որդին հաղթահարում է ինքն իրեն, բարձրանում է իր իսկ սոցիալական կարգավիճակից, ընդվզում է չարի ու կեղծիքի դեմ և ձգտում է ներդաշնակության՝ իր և շրջակա աշխարհի միջև:

5. Ղ. Աղայանի մշակած հեքիաթների մեջ ժողովրդական սկզբնաղբյուրներում ծաղկած խտանյութը բացվում, դառնում է ելակետային, լեզուն փոխվում է գրական հայերենի, շարադրանքը հարստանում է ժամանակի գաղափարական առաջնահերթություններով և բյուրեղի պես մաքրվելով՝ կրկին վերադարձվում ժողովրդին:

Հովհ. Թումանյանը ասես ասանքով է գրում Աղայանի տաղանդի, լեզվական գիտելիքների ու զարգացածության մասին, քանի որ նյութական ծանր վիճակի, գրկանքներով լի կյանքի պատճառով նա չկարողացավ իր ներքին ամբողջ հարստությունները վավերացնել թղթի վրա: «Ղ. Աղայանը մի հոյակապ մարդ էր ու խոշոր մտածող, երագող, գրող: Բայց նրա կյանքը անգիր անցկացավ» (ՂԱԺՀ 1967, 235):

Թումանյանի ու Աղայանի մտերմությունը մեր գրական կյանքի հազվադեպ երևույթներից էր: «Բայց ով է մրցել նրա հետ, երբ նա «Անահիտ» և «Արեգնազան» է պատմել կամ «Գյուլնազ տատի հեքիաթը» և զրույց է արել երեխաների հետ կախարդական աշխարհներից» (Նույն տեղում, 76), – ասում է Թումանյանը:

Թումանյանն իր ավագ գրչեղբոր՝ Ղ. Աղայանի հետ վիթխարի պատասխանատվություն էր կրում ժողովրդական աշխարհագրագոյության նկատմամբ, և նրանք միասին բանահյուսությանը մոտենում էին այն ներհուն գիտակցությամբ, որ «Հեքիաթը ամենաբարձր ստեղծագործությունն է. նույնիսկ հանճարները հեքիաթ չեն կարողանում ստեղծել, բայց հեքիաթների են ձգտում» (Թումանյան 1969, 233):

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Ազգագրական հանդես (1910), գ. XIX, № 1, Թիֆլիս, Էլեքտրաշարժ տպ. օր. Ն. Աղանեանի:

Աղայան Ղ. (1962), *Երկերի ժողովածու չորս հատորով*, հ. երկրորդ, Երևան, «Հայպետհրատ»:

ԲԱ, Զ. Գ. *Տեր-Մինասյանի անձնական գրառում*, «Նախքոն ախչկա նաղլը» (Մեղրի):

Գրիմ եղբայրներ (1981), *Հեքիաթներ*, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ.:

Թումանյան Ն. (1969), *Հուշեր և գրույցներ*, Երևան, «Լույս» հրատ.:

Լալայան Ե. (2004), *Երկեր*, հ. III, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ.:

ՀԺՀ (1959), հ. I, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1962), հ. III, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1963), հ. IV, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1973), հ. VI, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1979), հ. VII, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1977), հ. VIII, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1968), հ. IX, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1985), հ. XIII, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1999), հ. XIV, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ հրատ.:

ՀԺՀ (1998), հ. XV, Երևան, «Ամրոց» հրատ.:

ՀԺՀ (2012), հ. XVII, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ.:

Ղազարոս Աղայանը ժամանակակիցների հուշերում (ԴԱԺՀ) (1967), Կազմեց և ծանոթագրեց՝ Աս. Ասատրյանը, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:

Մանվելյան Լ. (1911), *Ռուսահայ գրականության պատմություն*, Դ պրակ, Թիֆլիս, Էլեկտրատպարան օր. Ն. Աղանյանցի:

Սրվանձոյանց Գ. (1978), *Երկեր*, հ. 1, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:

Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа (СМОМПК) (1900).– «Предание об Албанском царе Вачагане. Кн. 28, отд. II, Тифлис, Типография К. Козловского и М. Мартиросянца.

Glassie, Henry (1987). *The King of Ireland's Son // Irish Folk Tales*. New York: Pantheon Books.

Mac Manus, Seumas (1900), *The Snow, the Crow and the Blood. // Donegal Fairy Stories*. Garden City, New York, Doubleday.

Թամար Հայրապետյան
ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐԻ
ԱՂԱՅԱՆԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ
Անփոփում

Ղազարոս Աղայանի մշակած հեքիաթները կարևորվում են տարբերակների ազգամշակութային առանձնահատկություններով, աշխատանքի ու խաղաղության, ազգային հայրենիքի կերտման առաջնահերթություններով, որոնք պայմանավորված են ոչ միայն գրողի աշխարհայացքով, այլև ժամանակի հասարակական հանգամանքներով: Ղ. Աղայանի մշակած հեքիաթների մեջ ժողովրդական սկզբնաղբյուրներում ծաղկած խտանյութը բացվում, դառնում է ելակետային, լեզուն փոխվում է գրական հայերենի, շարադրանքը հարստանում է հեղինակի բարոյադաստիարակչական գաղափարներով և բյուրեղի պես մաքրվելով՝ կրկին վերադարձվում ժողովրդին:

Բանալի բառեր՝ հեքիաթ, դիպաշար, մշակում, նշացանկ, ժողովածու, բարբառ, հարցադրում, ժամանակ, աշխարհայացք, հեղինակ:

Тамар Айрапетян
ОБРАБОТКИ АРМЯНСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗКОК АГАЯНОМ
Резюме

В армянском литературном наследии особое место занимают обработки армянских народных сказок Г. Агаяном. В центре внимания Агаяна художественная и воспитательная функция сказки. В своих сказках Агаян подчеркивает мужество, благородство, доброту героев, стремясь дать им значение образца, примера для подражания. Особенно высоко ценит Агаян роль сказки в патриотическом воспитании народа. Он раскрывает все скрытые подтексты сказок, «переводит» их на литературный язык, наделяет повествование морально–нравственными идеями и снова возвращает их народу.

Ключевые слова: сказка, сюжет, обработка сказки, тип сказки, сборник, диалект, время, мировоззрение, автор.

Tamar Hayrapetyan
ON AGHAYAN'S RETELLINGS OF ARMENIAN FOLKTALES
Summary

Ghazaros Aghayan's retellings of Armenian folktales are unique pieces of Armenian literary heritage. He highlighted the beauty and depth of traditional tales, bringing to light national and cultural peculiarities, portraying hardworking and peace-loving people, specifying priorities of national identity, which was the demand of the time. Layers of the Armenian folktale are revealed by Aghayan. The writer has 'translated' the folk stories into literary language, transformed them into gorgeous narratives and given them back to people.

Key words: tale, plot, retelling, tale type, collection, dialect, time, world-view, author.